

ידועות למן ימי שנוסרת ג' (מאה י"ט לפסה"נ), והן נשתמרו בפפירוס הדרמטי מהרעמסאום. למן ימי שושלת י"ח נודעו פסלים של "אוסיר הדגן" ("Corn Osiris") שנמצאו בקברים. אלו היו קופסות עץ נקובות או מכוסות בד, בדמותו של אוסיר החנוט שמולאו באדמה לחה שנזרעה זרעי דגן שנבטו ובצבצו דרך הנקבים שבמכסי הקופסות. או שהיו מעצבים בטין היאור הלח בובות של אוסיר החנוט, זורעים בהן גרגרי דגן, ומניחים אותן על "מיטות אוסיר" המתוארות באמנות המצרית. שורשיו של מנהג זה אולי כבר בימי שושלת ב'.

יש במיתוסים על אוסיר דמיון למה שסיפרו בפיניקיה על אדוניס. בייחוד בולט הדבר בעיבודים המאוחרים יותר של המיתוסים, וביותר בגירסה שאצל פלוטארכוס — שאמנם אין לפקפק במהימנותה — המתארת תמונה סינטטית, פרי של ניסיונות סיסטמיזציה של המיתוסים. יש לשער שגירסה זו מיוסדת על גילגולים מאוחרים של המיתוסים של אוסיר, שאולי כבר עברו דרך המסגרת הסינקרטסטית של מצרים המאוחרת וההליניסטית שלא נמנעה מהשוואה עם המיתוסים הפיניקיים של אדוניס.

זיקתו הראשונית של אוסיר לאדוניס, ולמעגל של תמוז ואדוניס שנויה במחלוקת בין החוקרים. אלו מדגישים צדדים של דמיון, ואחרים צדדים בהם אוסיר שונה תכלית שינוי מתמוז ואדוניס. פרייזר שראה באוסיר אל פריזון וצמיחה כלל אותו במעגל של תמוז ואדוניס, בדגם של האל הגווע וקם לתחייה, מדי שנה. לאחרונה עמד הלק על זיקתו של אוסיר לדמיון-תמוז-אדוניס, והוא ראה באוסיר אל-רועה על שום שרביטו בדמות מטה-רועים והשוט שבידו. ברונר אף ביקש למצוא רמזים לקשרי אוסיר עם גבל בכתבי הפירמידות. אבל לדעת גריפיתס רמזים אלו מבוססים על פירושים שגויים של הטקסטים, ואין בהם ממש.

לעומת זאת הדגישו חוקרים אחרים (כגון גרדינר ולאחרונה Kees) את ההבדלים שבין אוסיר לאדוניס, והחשוב שבהם הוא שאוסיר הנו אדון המתים — שלא כתמוז או אדוניס היוֹרדים שאולה, וכן שאוסיר אינו קם לתחייה כעלם צעיר. גריפיתס הדגיש את התגלמותו של המלך המת באוסיר, ואת האפשרות שבשלבם קדומים לא היה אוסיר כי אם התגלמות של המלך-המת הקם לתחייה בדמותו של חר (הורוס) בנו של אוסיר, הוא פרעה החדש, היורש.

אמנם איננו יכולים לעמוד בבירור על דמותו הראשונית של אוסיר, ועל זיקתו הממשית לדגם של האל הגווע והקם לתחייה. אבל מסתבר שבשלב כלשהו, כשלדמותו של אוסיר הצטרף היסוד של אלהות פריזון וצמיחה, נתקרבה מעט דמותו לדגם של האל הגווע וקם לתחייה. אבל יש לציין שאין שום ראיה שהמצרים ראו באוסיר אל שגווע וקם לתחייה מדי שנה בשנה. דמותו של אוסיר, שכל נפטר התגלם בה, ביטאה יותר מכל דבר אחר את הכמיהה להתגבר על תופעת המוות.

הדמיון שאי-אפשר להתעלם ממנו בין כמה יסודות במיתוסים של אוסיר ושל אדוניס: מות האל, החיפוש אחר

הגוויה, האבל והתחייה; הדמיון הרב שבין מנהג "אוסיר הדגן" לגני אדוניס של פיניקיה ויוון, דורש הסבר. אפשר שחלק ממנו הוא פרי מגע בין שתי התרבויות, המצרית והפיניקית, בייחוד בתקופות מאוחרות; לא כל שכן למן התקופה ההליניסטית על התרבות הסינקרטסטית שלה. אבל תמיד יש לזכור שנקודות מגע אלו מועטות מאוד, וכי תהום כרויה בין התפיסות ועולם הדימויים המגולמים בדמויות האלים של חוג התרבות של מיסופוטמיה ופיניקיה לאלו של אלי מצרים.

J.G. FRAZER, Adonis, Attis, Osiris (= The Golden Bough IV, 1-2), London 1907; A.H. GARDINER, JEA 2 (1915), 121-126; J. ČERNÝ, Ancient Egypt Religion, London 1952, 35-36, 85-87, 121; BONNET, RLAeR, 391-392, 568 ss.; H. KEES, Totenglauben und Jenseitsvorstellung der alten Ägypter², Berlin 1956, 147; W. HELCK, PW, Suppl. 9 (1962), 471-472; idem, apud HAUSSIG, WdM 1, 382 ss.; J.G. GRIFFITHS, Plutarch's De Iside et Osiride, Cardiff 1970; idem, The Origins of Osiris and his Cult, Leiden 1980 (ושם ספרות); R. DE VAUX, The Bible and the Ancient Near East, London 1971, 210-237; H. BRUNNER, Revue d'Égyptologie 27 (1975), 37 ss. שא"ב

תַּמְח (בהפסק). — בני תמח היו מן הנתינים שעלו עם זרובבל מן הגולה (עז' ב, נג = נחמ' ז, נה). בשבעים: Θημα; Θεμα(α). השם לא נתפרש, והוא כנראה ממוצא נוכרי כמו שמות אחרים של משפחות נתינים. מ'

1. **תַּמְנָה**. — [א] עיר בצפונה של שפלת יהודה, הנמנית בתיאור גבולה של נחלת יהודה (יהו' טו, י) וברשימת ערי דן (יהו' יט, מג). העיר הזכרה בסיפורי שמשון (שופ' יד, א, ב, ה; טו, ו) והיא אחת הערים שנכבשו בידי פלשתים מידי יהודה בימיו של אחז (דה"ב כח, יח). מקומה של העיר נקבע על-פי יחסה לשכנותיה בתיאור גבולה הצפוני של יהודה (יהו' טו, י) אגב שילוב במערך הטופוגרפי המסתמן ברשימת ערי דן (יהו' יט, מג), ולפיכך יש לבקש את מקומה ממערב לבית שמש. בח'רבת א-תבנה, המשמרת את שם האתר והמרוחקת כ-3.5 ק"מ מערבית-דרומית-מערבית לבית-שמש בתחום הגבעות שמדרום לנחל שורק, לא נתגלתה עדות ארכיאולוגית מתאימה. לכן הוצע לזהות את תמנה בחל אל-בטאשי שעל גדתו הדרומית של נחל שורק בריחוק כ-7 ק"מ מערבית-צפונית-מערבית לבית-שמש. אתר זה, בלב העמק הפורה של נחל שורק החוצה את השפלה הצפונית, מתאים היטב למאורעות השונים הקשורים בעיר זו. בסיפורי שמשון בולטת אחיזתם של הפלשתים באזור זה עד סמוך לגבול ההר והשפלה, ומצב כזה חזר שוב עם כיבושי הפלשתים בימי אחז. הוצע לחשוב, שחסרונה של תמנה ברשימת ערי יהודה בין ערי השפלה הצפונית ביהו' טו, לג-לו, כרוך במסיבות אלו, כשנספחה תמנה, כפי הנראה, לתחומה של עקרון הפלשתית (קלאי). בתיאור גבול נחלתה של יהודה שביהו' טו, י שייכת תמנה ליהודה, ואילו ביהו' יט נמנית תמנה ברשימת ערי דן המשקפת מסגרת ארגונית שונה; שני תיאורים אלו משקפים כנראה מסיבות שונות בימי הממלכה המאוחדת של דוד ושלמה (קלאי). תמנה היא גם אחת הערים הנמנות במסע כיבושיו של סנחריב.

מנה, חלק, נחלה. אף בגירסות השבעים מתחלפות הצורות: $\Theta\alpha\mu\nu\alpha\theta\alpha$ $\Theta\alpha\mu\nu\alpha$, להוציא את יהו' טו', שבו מסרו: $\epsilon\pi\iota$ $\nu\omicron\tau\omicron\nu$ (A) או: $\lambda\acute{\iota}\beta\alpha$ (B), ונראה שקראו תמנה. אבסביוס מזכיר את תמנה לפי בר' לח, יב בכתוב: $\Theta\alpha\mu\nu\alpha$ ובשופ' בכתוב: $\Theta\alpha\mu\nu\alpha\theta\alpha$. אולם כפי שמסתבר מדבריו (אונ' 96, שו' 24; 100, שו' 15) אגב השוואה לאמור על תמנת-סרח (100, שו' 15), כוונתו בכל המובאות למקום אחד בלבד, לתמנה שבדרום-מערב הר אפרים, היא תמנת-חרס, תמנת-סרח (וע"ע).

קליין, יהודה, 88; פרס, ארץ-ישראל, אנצ' ד, 974-975; מ. אבי-יונה, ארץ-ישראל ב (תשי"ג), 150; י. נח, ידיעות כא (תשי"ז), 194; ז. קלאי, גבולותיה הצפוניים של יהודה, ירושלים תש"ך, ע"י במפתח: הנ"ל, נחלות, ע"י במפתח: אהרונ, ארץ-ישראל, ע"י במפתח: מ. אילת, ידיעות לא (תשכ"ז), 140 ואילך; ב. מזר, ערים וגלילות בארץ-ישראל, ירושלים תשל"ו, 94.

P. THOMSEN, *Loca Sancta*, Leipzig 1907, 67; GESENIUS-KAUTZSCH-COWLEY, *Hebrew Grammar*, Oxford 1910, 251 (90 g); LUCKENBILL, AR 2, 119 s. (§240); BOREÉ, AOP, 41, 74; ABEL, GP 2, 481; Z. KALLAI, VT 8 (1958), 145 s.; M. AVI-YONAH, *Gazetteer of Roman Palestine*, Jerusalem 1976, 100 ז"ק

[ב] בשנים 1977-1979 נערכו חפירות ארכיאולוגיות בתל בטש (תל בטאשי) המזוהה בתמנה. בחפירות אלו נתבררו תולדותיו של היישוב בתל. אף שהתל לא נחפר עד לקרקע הבתולה נראה שראשיתו בסוללת מגן מהתקופה הכנענית התיכונה, וסופו של היישוב בתל בתקופה הפרסית. התקופה הכנענית המאוחרת הותירה בתל שלוש שכבות

בבר' לח מסופר על מעשהו של יהודה בשפלה ולידתן של משפחות יהודה שם. הסיפורים קשורים לאזורי עדולם, כזיב ותמנה. סיוע בקביעת מקומה של תמנה מצוי בפס' יד, שבו נאמר על תמר: ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה. בשל קשריו של יהודה לחירה העדולמי, ביקשו חוקרים רבים את תמנה בקרבה יתירה לעדולם, ועל-כן היו שהציעו לזהותה בח'רבת א-תבאנה שבאשדות המערב של הרי ירושלים, כ-6.5 ק"מ צפונית-מזרחית לעדולם (אקל, נאחרים). אבל יש מקום להקשות על זיהוי זה, שכן האתר אינו מתאים כלל, לא מבחינה טופוגראפית ולא מבחינה ארכיאולוגית. השימוש בפעל עלה (שם, פס' יב, יג) אינו מחייב עלייה בהר ומשמעו הליכה ממקום למקום. האפשרות שהכוונה לתמנה שבהר יהודה (2. תמנה) רחוקה, מפני שהסיפור מתרחש כולו בשפלה.

הקרוב ביותר לחשוב, שמדובר בתמנה שבנחל שורק. כפי שצוין ישבה תמר בפתח עינים בדרך לתמנה. הדעת נותנת שאין עינים אלא העינים, הנמנית בין ערי השפלה הצפונית ברשימת ערי יהודה (יהו' טו, לד), ולפי המבנה של רשימה זו אין מקומה של העינים סמוך לקצה המזרחי של השפלה אלא מופלג מערבה, בשפלה הצפונית בזיקה מתאימה לאזור הסיפור.

שמה של העיר בא בכתובים בשתי צורות, תמנה ותמנתה, ואין להבדל זה משמעות. הוצע לפרש את השם מן היסוד

תל בטאשי. מראה כללי. תצלום אוויר. מבט לדרום

תַּמְנָע. — (א) פילגש אליפז ואם עמלק (בר' לו, יב), אחותו של לוטן החורי (שם, פס' כב). — (ב) בדה"א א, לו נמנו תמנע ועמלק בין בני אליפז. — (ג) מאלופי עשו למשפחותיהם למקומותם בשמותם (בר' לו, מ).

השם תמנע הוא שם מקום, כפי שעולה מרשימת אלופי עשו, המורכבת משמות מקומות. הייחוס של תמנע כפילגש אליפז לפי ס' בראשית, וכבן אליפז בס' דה"י מעיד כנראה על השקפות שונות על מעמד של בני תמנע בקרב תושבי שעיר, השמיים, או על שינוי שחל במעמד. אבל אולי אין לתלות חשיבות מרובה ברשימה שבדה"א א שאולי הועתקה בצורה מקוצרת מתוך ס' בראשית. הייחוס של תמנע כאחות לוטן החורי משקף כנראה יחסים בין שבטי שעיר השמיים לתושבים החוריים.

גינזברג ומייזלר השוו את השם תמנע לשם הגיאוגרפי החורי Tamnaus המוזכר בכתובות תַּמְנָע־נָגְרָת א' מלך אשור. לכך יפה ייחוסה של תמנע כאחותו של לוטן החורי; וע"ע חורי, חורים [ה]; אבל לדעת רבין לא מן הנמנע שהשם תמנע הוא ערבי, כשמה של תמנע בירת ממלכת קתבאן בדרום-ערב. שמות משורש מנ"ע שכיחים בכל הכתובות הדרום-ערביות והצפון-ערביות. משמעות השם: היא חזקה.

שא"ב

GINSBERG-MAISLER, JPOS 14 (1934), 257

תַּמְנַת חָרָס, תַּמְנַת סָרַח. — עיר המחכרת במקרא כנחלתו ומקום קבורתו של

יהושע בן-נון, ומסורת זו נאמרת בשלושה כתובים, בשניים בלשון תמנת-סרח ובאחד בלשון תמנת-חרס (יהו' יט, ג; כד, ל; שופ' ב, ט). יש סוברים שהחילוף חרס-סרח אינו אלא שיכול אותיות מכוח להימנע מלשון חרס שמשמעו שמש. אבל לדעת מזר הגירסה סרח עדיפה, והוא קושר את תמנת סרח בשרח בת אשר, שהוא רואה בה — בדומה למשפחת בריעה — משפחה אפרימית ביסודה, וכורך את השם תמנת סרח בהתפשטותם של בני אפרים מערבה. גירסות השבעים משקפות את לשון המסורה, להוציא כתב-יד B ביהו' יט, ג, הגורס אף שם צורה משובשת של השם תמנת חרס: Θαμαρχαρης. אבסביוס (אונ' 100, שו' 1) גורס כמו כתב-יד A: Θαμναθσαρα. אבל אבסביוס כרך יחד את כל המקומות ששם תמנה עם תמנת חרס והגדיר את המקום כמצוי בתחומה של דיוספוליס, היא לוד, בדרך לירושלים, וציין שבזמנו הראו עוד שם את מצבת יהושע (8, שו' 12; 24, שו' 5; 70, שו' 19; 96, שו' 24; 100, שו' 15, 1).

לפי הכתובים נמצאת תמנת-חרס בהר אפרים מצפון להר געש, ומקובלת הדעה שיש טעם בזיהויו של אבסיוס המכוון לתמנה, שהיתה בירת פלך בשם זה ושירשה את מקומה של רמה-רמתים (ועיין 4. רמה). מקומה של העיר בח'רבת תבנה (נ"צ 16021574) במערב הר אפרים בדרך העולה ממערב, מדרך הים, לעבר גופנה וירושלים. הממצא הארכיאולוגי באתר הולם.

במפת מידבא (המשקפת את האונומסטיקון לאבסביוס) צויין מקומה של תמנה מצפון לניקופוליס, היא אָמאוס, וממזרח ללוד, היא דיוספוליס. יחס גיאוגרפי זה מתאים

יישוב (VI-VIII). משך כל אותה תקופה לא הוקפה העיר בחומה, והגנתה של העיר התבססה על רצף הקירות החיצוניים של הבניינים שנבנו על-גבי הסוללה מהתקופה הכנענית התיכונה.

התקופה הכנענית המאוחרת ב (שכבה VII), היא תקופת אל-עמארנה, היתה זו תקופת פריחה לעיר, וממנה נמצאו בעיר כלי יבוא רבים מקיפרוס ומיקני. כן נמצאו בבניין גדול מאותה תקופה, כלי נשק, מצלתיים, חותמות-גליל וחרפושיות. מהן חרפושית של אמנחתפ ג' וחותם דמוי חרפושית של אשתו, המלכה תי. בניין זה חרב תוך כדי מלחמה כפי שמעידים שרידי שלדיהם של שני אנשים ולידם ראשי חצים שנמצאו בבניין שנשרף וחרב. העיר של שכבה VII חרבה בשריפה עזה, כנראה באחת המלחמות הפנימיות של תקופת אל-עמארנה. העיר של שכבה VI משלהי התקופה הכנענית המאוחרת היתה עיר דלה שתושביה נטשוה.

על חורבותיה של העיר הכנענית נושבו פלשתים (שכבה VI; מאות י"ב-י"א לפסה"נ), שישבו בעיר פרזות. נוסף על הקירמיקה הפלשתית שנמצאה באתר, נתגלו חותם פלשתי, ובולה של חומר שבה טביעת-חותם פלשתי. הבולה ששימשה לחתימת מגילת פפירוס גלולה, מעידה על ידיעת מלאכת הכתיבה אצל הפלשתים.

מן התקופה הישראלית ב נמצאו באזור השער שלוש שכבות (II-IV). מתברר שבכל שכבה נבנה שער שונה. לדעת החופרים חרב השער של שכבה III בימי מסע סנחריב, המזכיר את תמנה כאנאלים שלו; ועיין לעיל [א]. בחלק ניכר של התקופה נכללה תמנה בתחומי ממלכת יהודה, ואכן בנייניה של שכבה III הם בתים ישראליים טיפוסיים. מתקופה זו באו משקולת פים; כלי שעל צווארו חרותות האותיות למע []; ידיות של קנקנים שעליהן טביעות-חותם: למלך, עם חרפושיות דו-כנפיות או בעלות ארבע כנפיים, ושמות המרכזים המינהליים ממשט ושכה. כן נמצאה ידית של קנקן שבה נטבע החותם לצפן אבמעץ. העיר של שכבה II היתה עיר דלה שחרבה כנראה עם חורבן ממלכת יהודה בידי נבוכדראצר. בתקופה הפרסית היה בתל יישוב דל.

מזר-קלם, קדמוניות יג (תשמ"א), 89-97.
KELM-MAZAR, IEJ 27 (1977), 167-168; 28 (1978), 195-196; 29 (1979), 241-243.

2. **תַּמְנָה.** — עיר הנמנית ברשימת ערי נחלת יהודה שבהר (יהו' טו, ג), בחטיבה המשתרעת בחלקו הדרומי-

המזרחי של הר יהודה (שם, נה-נו) במזרחה של במת ההר בגבול מדבר יהודה. רבות מעריה של חטיבה זו זוהו, והן: מעון, כרמל, זיף, יוטה, יקדעם והקין, ואילו לתמנה אין הצעת זיהוי לפי שעה. אמנם היו שביקשו לזהותה עם ח'רבת א־תַּבְּאֵנָה שבאשדות המערב של הרי ירושלים (ע"ע 1. תמנה [א]), אבל אתר זה מרוחק מן האזור שבו יש לבקש את תמנה שבהר-יהודה.

ראה הספרות ל-1. תמנה; ועוד:
מ. כוכבי, סקר תשכ"ח, 21

ז"ק